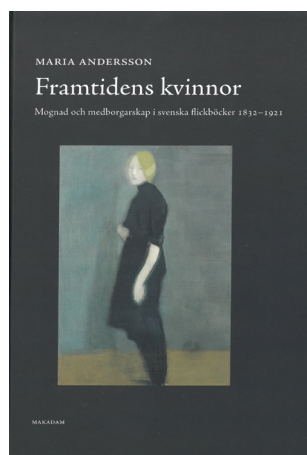

MARIA ANDERSSON
FRAMTIDENS KVINNOR
Mognad och

medborgarskap i svenska

flickböcker 1832–1921

Göteborg: Makadam, 2020. Skrifter
utgivna av Svenska barnboksinstitutet,
nr 152 (287 s.)

Genusforskningens intresse för bortglömda kvinnliga författarskap har kommit att innebära att också flickboken tilldragit sig ett allt större intresse. Från att tidigare ha betraktats över axeln, då den setts som könskonserverande och fylld av schabloner, har den alltmer kommit att läsas ur ett kvinnohistoriskt perspektiv där fokus legat på flickors och unga kvinnors erfarenheter och förmågor. Dock har merparten av den svenska flickboksforskningen ägnats åt tiden från 1920-talet och framåt och endast ett fåtal studier tar upp tiden dessförinnan.

I *Framtidens kvinnor. Mognad och medborgarskap i svenska flickböcker 1832–1921* (2020) kastar Maria Andersson nytt ljus över en tidigare föga undersökt period i den svenska flickbokens historia. Startpunkten sammanfaller med utgivningen av G.H. Mellins *Öjungfrun* (1832), som i robinsonadens form skildrar en ung kvinnas utvecklingspotential. Slutpunkten sätts 1921, det år då kvinnor i Sverige erhöll rösträtt. Den undersökta perioden är intressant ur flera aspekter. Inte minst utgör den ett skede då det svenska samhället genomgick stora förändringar och då frågor som rörde kvinnlig frigörelse och kvinnligt medborgarskap inte bara var ett hett ämne i samhällsdebatten utan också diskuterades i såväl vuxenlitteraturen som flickboken.

Syftet med Anderssons studie är ”att undersöka den svenska flickbokens framväxt och de föreställningar om kön, medborgarskap och nationell identitet som formulerades inom genren under 1800-talet och det tidiga 1900-talet” (11). Som Andersson visar handlar frågan om medborgarskap om vilka individer som anses höra till ett samhälle samt vilka skyldigheter och rättigheter som kopplas till detta. Emellertid har inte samma villkor gällt för män och kvinnor

och synen på medborgarskap måste därför, menar Andersson, kompletteras med en analys som även tar hänsyn till faktorer som kön, ålder och klass. Med andra ord präglas hennes läsningar av ett intersektionellt perspektiv. Materialet är imponerande stort; närmare 60 verk ligger till grund för studien, vilka valts utifrån att de behandlar kvinnors "civila och politiska rättigheter" (25). Undersökningen består av två delar varav den första tar upp böcker som faller in under rubriken "Kvinnligt medborgarskap" och den andra under "Flickröst och rösträtt".

En av 1800-talets stora kvinnofrågor rörde flickors uppfostran och utbildning. Vad skulle den innehålla och till vad skulle den syfta? Handlade det bara om en inskolning i de kommande uppgifterna som maka och mor, eller var målet också att de unga kvinnorna skulle förberedas för att ta del av samhällslivet? Frågan gällde också huruvida kvinnor över huvud taget kunde erövra medborgarskap, då detta ofta kopplats till manlighet och till vuxna medel- eller överklassmän, vilka hade en självklar plats i offentligheten till skillnad från kvinnorna vars verksamhet var förlagd till hemmet.

En av de tidiga böckerna som diskuterade utbildningens betydelse för flickors framtid är Ulrika von Strussenfelts *Flickskolan på landet* från 1847. Här möter vi fyra föräldralösa flickor som tas om hand om av änkan Fru W, som förutom att inta rollen som fostermor även är flickornas lärare. Som Andersson visar är den moraliska fostran viktig, även om den inte innebär blind lydnad utan lägger vikt vid att flickorna ska lära sig tänka själva och agera självständigt, egenskaper som var betydelsefulla för delaktighet i samhället. Men utbildningen betonar också ämneskunskapernas betydelse, där bland annat litteraturundervisningen, företrädesvis den svenska litteraturen, ägnas särskilt intresse. Även om *Flickskolan på landet* inte innehåller några glödande appeller visar den vilken betydelse som uppfostran och utbildning har för att unga kvinnor ska kunna axla rollen som goda samhällsmedborgare.

Dock handlade det inte bara om teoretiska kunskaper. I flickbokens tidiga historia har hushållsarbetet en framträdande plats, vilket knappast är förvånande med tanke på att hemmet var det verksamhetsfält som väntade de allra flesta flickor. Men hushållsarbetet kunde också kopplas till medborgarskap, till vuxenblivande, självständighet och ansvar. Under den undersökta perioden kom allt större krav att ställas på hemarbetet. Hushållen skulle skötas rationellt med hänsyn taget till ekonomi, hygien och näringsriktig föda, vilket i sin tur skulle bidra till en bättre folkhälsa. Husmoderns

arbete fick därmed vidare implikationer så till vida att det inte bara fick betydelse för den egna familjekretsen utan för samhället i stort.

Professionaliseringen av hushållsarbetet låg bland annat till grund för de hushållsskolor som började etableras i Sverige vid 1800-talets slut, vilka även kom att utgöra miljön i en rad flickböcker. Intressant är hur dessa lyckas kombinera moralisk fostran med kvinnlig frigörelse. För såväl de bortskämda och håglösa flickorna som de ystra och tanklösa fungerade skolgången som ett slags korrigeringsprocess, som rättade till de fel som orsakats av en felaktig uppfostran. Utbildningen blev inte bara ett steg på vägen till vuxenblivandet i största allmänhet utan utvecklade också flickornas "handlingskraft och duglighet" (66). En inte oviktig aspekt av utbildningen var att den också kunde fungera som en försäkring inför framtiden, då den kunde leda till ett arbete utanför hemmet och därmed till ett större samhällsengagemang. I exempelvis Elna Wides *Kamraterna på Forsbro* (1907) leder den till att en av flickorna startar en egen hushållsskola. Emellertid var det inte alla flickböcker som sjöng hushållsarbetets lov. I Elisabeth Kuylenstierna-Wensters flickboksserie om Barbro Berting saknar Barbro all lust till arbetet i hemmet. Det visar sig dock att hon slipper de trista sysslorna, då hon gifter sig med en man som redan har en hushållerska och som söker en kamrathustru. Därmed introduceras, enligt Andersson, en ny manlighetstyp i flickboken, det vill säga en man som har en modernare syn på såväl sin hustru som äktenskapet.

Hemarbetets professionalisering innebar att kvinnans status i hemmet ökade och att hon blev mer jämbördig med mannen. Villkoren var dock inte desamma för alla flickbokens invånare. En intressant iakttagelse som Andersson gör är att klass många gånger var en avgörande faktor när det gällde vem som fick och kunde utföra vissa sysslor; de mer avancerade uppgifterna reserverades för de bättre bemedlade familjernas döttrar medan de tyngre anförtroddes flickorna från de lägre klasserna. Medan medel- och överklassens flickor är de som får utvecklas är de lägre klassernas flickor snarare föremål för de bättre bemedlades flickornas omsorger eller välgörenhet. Klass framstår här, menar Andersson, som ärftligt betingad. Ett typiskt exempel förekommer i Fredrika Ehrenborgs *Prostinnans flickskola* (1844), där det visar sig att en torparflicka sticker sämre än en flicka av bättre familj, trots att den senare är hälften så gammal.

Ansvarstagande, självständighet och duglighet var egenskaper som var nödvändiga för att räknas som medborgare. Därtill kunde även måttfullhet och ekonomiskt sinnelag fogas. Att sparsamhet är

en dygd lyftes fram i flickböckerna genom att kontrastera två olika kvinnotyper, som Andersson valt att benämna den husmoderliga, som utmärks av sitt ekonomiska sinnelag, respektive den hedonistiska, som undviker arbete och ägnar sig åt konsumtion och nöjen. Till skillnad från lyxkonsumtion, som associerades med något utländskt, tjänade sparsamheten inte bara individens utan även nationens intresse.

En annan kvinnotyp som dyker upp i Anderssons material är pojkflickan. En spännande analys görs av Ellen Idströms *Tvilling-systrarna* (1893), som skildrar två flickor som adopterats av två olika släktingar, där den ena systemt uppfostras som pojke och den andra som flicka. Att uppfostran har betydelse visas med all tydlighet. Den system som behandlats som en pojke blir både fysiskt och intellektuellt överlägsen den traditionellt uppfostrade systemt, vilket visar att könsskillnaderna inte är biologiskt betingade och att det därför inte går att tala om en sann kvinnlighet eller manlighet. Berättelsen mynnar ut i en skarp kritik mot den uppfostran som gör kvinnorna till veka och "konfektnaskande modedockor" (113). Målet är istället att fostra kvinnorna till "självständiga och nyttiga personer snarare än prydnadssaker" (116). Det för sin tid nog så radikala budskapet i *Tvilling-systrarna* är att kvinnor, precis som män, har en given plats i samhället och att man bör upphöra med att säga: "detta passar en man - detta en kvinna" (117).

Att kvinnlighet är ett mångtydigt begrepp demonstreras också i Helena Nybloms "Sju flickor" (1888), som skildrar flickor med helt olika karaktärer vilka väljer vitt skilda livsvägar. Även om många flickböcker skildrar enskilda flickors öden och utveckling handlar flera av dem, likt Nybloms berättelse, om en grupp unga kvinnor och kan alltså ses som ett slags kollektivberättelser. Många av dem utspelas i skolmiljö, som genom att vara avskild från det övriga samhället kan fungera som en plats där andra värderingar och mer demokratiska ideal kan råda. Då skolmiljön även erbjuder olika typer av sammanslutningar, som vänskapsgrupper, föreningar och klubbar, ges flickorna möjlighet att träna förmågan att samarbeta, vilket förbereder dem inför ett kommande liv som vuxna medborgare.

Tanken på starka, självständiga och aktiva kvinnor som kunde ta plats i samhället delades dock inte av alla. Andersson lyfter fram den konservativa Carl Sundbeck, som i *Elsa i Upsala. En skolflickas dagbok* (1897) ger ett ironiskt porträtt av den unga och naiva Elsa, som helt saknar studieambitioner och vars enda dröm är att gifta sig. Samma löje drabbar också de kvinnliga studenter som beskrivs i romanen. De är manhaftiga, har fula kläder och saknar eget omdöme. Till skillnad

från män tycks kvinnor i Sundbecks värld vara i total avsaknad av studiebegåvning och fallenhet för ett liv utanför hemmets fyra väggar.

Sundbecks roman kan alltså ses som en motberättelse till de kvinnliga författarnas positiva syn på kvinnors utvecklingsmöjligheter. Emellertid är det få av de senare som ställer några explicita krav på förändring när det gäller kvinnors fri- och rättigheter. Frågan om rösträtt blev dock aktuell i den senare delen av den undersökta perioden, även om det som Andersson noterar inte var ett särskilt vanligt ämne för flickbokens författare. Ämnet var laddat, skriver hon, och ger prov på hur rösträttskvinnorna kunde skildras i negativa ordalag. I Cecilia Milows ”Han eller hon?” (1892) är den kvinnliga huvudpersonen Ella medlem i en kvinnoförening som kämpar för rösträtt, vars medlemmar beskrivs som okvinnliga och högljudda. Huvudpersonens engagemang leder till att hennes fästman bryter förlovningsen då han anser att kvinnans plats är i hemmet. Dock är det inte, menar Andersson, rösträtten i sig som ifrågasätts utan de överdrifter som ledde till ett ifrågasättande av en traditionell könsordning, här sedd som brist på mognad. När Ella så småningom tagit avstånd från kvinnorörelsens överdrifter och fått tillbaka sin fästman har båda utvecklats och han kan nöjt konstatera att också en medlem i kvinnoklubben kan vara ”en öm, hängiven, lydig hustru” (195). Som Andersson sammanfattar det hela upplöses alltså den initiala motsättningen mellan den traditionella och den politiskt aktiva kvinnan. Att slåss för medborgerliga rättigheter var med andra ord inte fel så länge som kampen inte hotade familjen och samhällsordningen.

Med få undantag är det inte de stora politiska frågorna som diskuteras i Anderssons material och de flickor och unga kvinnor som förekommer skildras inte heller som några upproriska rebeller. En central fråga är utbildningens betydelse, där skolmiljön blir minst lika viktig som själva lärostoffet. Samtidigt sätts kvinnligheten under lupp. Å ena sidan uppgraderas husmoderns sysslor, å andra sidan riskerar den utbildade och emanciperade kvinnan att förvandlas till ett manhaftigt fruntimmer. Helt jämlik med mannen är kvinnan fortfarande inte, och hennes medborgarskap handlar snarare om det som Andersson kallar föreställt medborgarskap eller *imaginary citizenship*, ett begrepp hämtat från den amerikanska litteraturforskaren Courtney Weikle-Mills. Med detta menas en föreställning om att tillhöra en nationell gemenskap utan att för den skull åtnjuta alla privilegier, vilket bland annat förmedlas i litteratur som riktar sig till flickor och unga kvinnor. Vad denna visar är att det går att vara en betydelsefull medlem av nationen även för den som har begränsade rättigheter.

Förutom att Anderssons studie tar upp ett stort antal flickböcker, som inte tidigare uppmärksammats, visar hon också stor förtrogenhet med den internationella forskningen på området. Då *Framtidens kvinnor* består av tämligen fristående kapitel hamnar dock vissa resonemang något utanför själva huvudfrågan för att istället fokusera på andra drag i den svenska flickboksutgivningen. Ett exempel är det nog så intressanta avsnittet som diskuterar samkönat begär, ett annat är diskussionen om författarnas berättartekniska strategier; genom att infoga brev och dagboksblad i framställningen fick läsaren tillgång till protagonisternas inre, som ibland avslöjade ett missnöje med sakernas tillstånd. Detta hindrar dock inte att *Framtidens kvinnor* erbjuder en ovärderlig läsning för alla som intresserar sig för hur 1800-talets och det tidiga 1900-talets flickboksförfattare sökte guida sina läsarinnor på vägen till vuxenliv, mognad och ett framtida medborgarskap.

Eva Heggstad
Professor emeritus i litteraturvetenskap
Uppsala universitet